

Adorjáni Zoltán: *100 éves a Református Szemle*..... 3

THEOLOGIA BIBLICA

Adorjáni Zoltán: <i>Az új magyar bibliafordítás erdélyi recepciója</i>	11
Balogh Csaba: <i>JHVH széléje. Idegen népekről szóló próféciagyűjtemények az Ószövetség prófétái irodalmában</i>	22
Banca Gábor: <i>A kánaáni utálatosságok teológiai megítélése a Deuteronomium könyvében</i>	46
Bekó István: <i>A recepciókritika főbb hermeneutikai kérdései</i>	69
Eszenyeiné Széles Mária: <i>A bölcselő zsoltárok teológiája</i>	82
Geréb Zsolt: <i>A Kolosséi levél 1,1–11 magyarázata</i>	95
Kállay Dezső: <i>Ádám és Krisztus</i>	110
Kenderesi István: <i>A Zsidókhoz írt levél keletkezésének oka</i>	128
<i>A második megtérés lehetetlensége a Zsidókhoz írt levél tanítása szerint</i>	137
Kun-Gazda Gergely: <i>Az Újhabiloni Birodalom és az Achaimenida Birodalom történelmének vázlatja (Kr. e. 626–486)</i>	146
Lészai Lehel: <i>Elbívás és küldetés az első három evangéliumban</i>	162
Molnár János: <i>A világ teremtése</i>	172
Papp György: <i>Nagy tömeg morajánál... Jer 11,16 fordítási és értelmezési kérdései</i>	190
<i>Aldjon meg téged a Mindenbató!</i>	194
Tőkés István: <i>Hazai exegetizsünk feladatai</i>	197
Tunyogi Lehel: <i>Boldogságtani bevezetés a Zsoltárok könyvéhez</i>	207

VARIA

Bibliopolium

Bányai László: <i>Febér M. István: Heidegger és a szkepticizmus</i>	224
Máthé-Farkas Zoltán: <i>Brueggemann, Walter: Theology of the Old Testament – Testimony, Dispute, Advocacy. Fortress Press, Minneapolis – 2005</i>	227
Papp György: <i>Te Péter vagy... Carsten Peter Thiede: Péter apostol nyomában. A titkos Péter-akták</i>	233
Adorjáni Zoltán: <i>Orando et laborando. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem 2005/2006. évi értesítője a 468. tanévről</i>	244
<i>Ostium in caelo. Jubileumi kötet dr. Bolyki János teológiai professzor 75. születésnapjára</i>	245
<i>Studia Theologica Transylvaniensia</i>	246
Péter Miklós: <i>1956 Erdélyben. Politikai elítéltek életrajzi adattára. 1956–1965</i>	247

Novum

Adorjáni Zoltán: <i>A kolozsvári és gyulafehérvári teológiai tanárok találkozója</i>	249
<i>A P. Bodmer 14–15 kézirat a Vatikáni Könyvtár tulajdonába került</i>	250
Non videri, sed esse, avagy látszat és lényeg. Interjú Buzogány Dezsővel, a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet és a Református Tanárképző Kar professzorával.....	250
<i>Számunk szerzői</i>	258
<i>Református Szemle, XCIX. Évfolyam, 2006. Tartalomjegyzék</i>	

ISSN 0254-4458

Kiadja az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsa
Felelős szerkesztő: Dr. Buzogány Dezső (email: buzogany@proteo.cj.edu.ro; tel: 0744-254-208)
Főszerkesztő: Dr. Adorjáni Zoltán (email: adorjani@proteo.cj.edu.ro; tel: 0744-989-052)
Szerkesztőség és kiadóhivatal: 400079 Kolozsvár, Király utca (str. I. C. Brătianu) 51. sz.
Telefon: 064-592-453
Bankszámla: BCR Cluj – RO84RNCB220000018665001
Megrendelés a szerkesztőség címén
e-mail: iratterjesztes@reformatus.ro
Kéziratokat nem őrünk meg és nem küldünk vissza

Számos „elszólása” van a rendszeres teológia módszereivel szemben. Szerinte e diszciplína kategóriáinak Ószövetségre történő alkalmazása egyszerűsítéshez, a szöveg számos árnyalati vonásának elhomályosításához vezetett. Ennek következményei például Izrael rituális életének leértékelése, a szöveg esztétikai jellegű közléseinek elhanyagolása vagy fogalmivá való átalakítása, az etikai dimenzióinak a szöveg szándékán túlhaladó hangsúlyozása, a Jahvehoz való passzív viszonyulás kialakítása. Ezek a megjegyzései a két tes-

tamentum viszonya kérdésében való újabb tisztázások igényét fogalmazzák meg; egyúttal a biblika- és a rendszeres teológia viszonyának felülvizsgálatát is javasolják. Úgy gondolom, hogy munkája egy járható utat mutat fel a történetiség vagy az ontológia kérdéseibe gyakran belebonyolódó, a feszültségeket és nehézségeket olykor krisztológiai előfeltevésekkel kiiktató Ószövetség-értelmezésünk számára.

Máthé-Farkas Zoltán

Te Péter vagy...

Carsten Peter Thiede: *Péter apostol nyomában. A titkos Péter-akták.*

Trivium Kiadó, 2005. 360.

A Trivium kiadónál jelent meg a 2004-ben elhunyt híres, papírológiával és ókortörténettel is foglalkozó német teológusnak, Carsten Peter Thiedenek immár harmadik magyar nyelvre lefordított könyve: *Geheimakte Petrus. Auf den Spuren des Apostels*.¹ A könyv meglevő és újonnan nyert irodalmi és archeológiai források alapján meglepő képet rajzol Péter apostolról, aki a hagyomány szerint Róma első püspöke. Bemutatja környezetének kultúráját, életútját, miközben értelmezi és megmagyarázza cselekedeteit. A szerző – kutatásai alapján – Péter életének a következő fontosabb állomásairól beszél: Bétsaida, Kapernaum, Jeruzsálem, Joppé (Jaffa), Cézárea, Róma, Antiókhia, Jeruzsálem, Róma. A könyv hét nagy egységre oszlik: *I. Péter fellépése; II. Egy jellem formálódása; III. Úton a főpap udvarához; IV. Az apostol és a felelősség; V. Péter, Pál és a Rómába vezető út; VI. Még egyszer Róma:*

barátságok, küzdelmek és levelek; VII. Epilógus: halál és temetés. A könyv végén a szerző felsorolja azokat a helyeket, ahol Péter apostol „biztosan, valószínűleg és talán megfordult” húsvét után (355): Róma, *Forum Apü*,² *Puteoli (Puzzuoli)*, *Brindisi*, *Korinthus*, *Szmirna*, *Pergamon*, *Thiatira*, *Szárdeisz*, *Philadelphia*, *Laodicea*, *Nikomedia*, *Nicea*, *Amasztris*, *Ankyra*, *Kajzaraea (Törökország)*,³ *Szeleukia*, *Antiókhia*, *Cézárea Maritima*,⁴ *Joppé*, *Lydda* és *Jeruzsálem*.

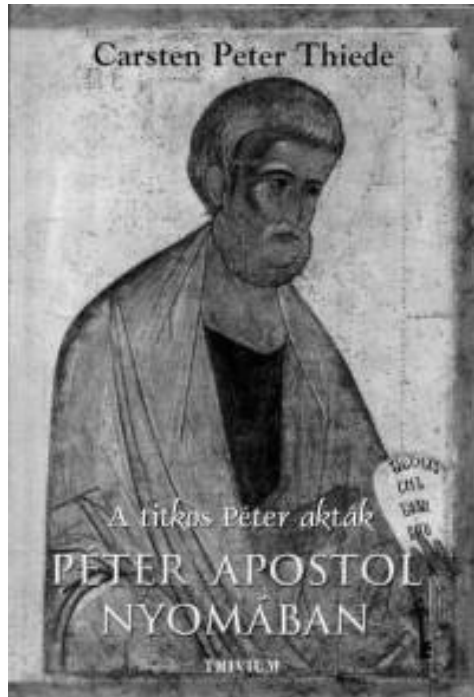
A szerző Péter jellemének alakulását követi nyomon, és életútjával együtt azt a környezetet is bemutatja, amelyben apostol lett az ösztönös és meggondolatlan cselekedetekre hajló ember hírében álló bétsaidai halászból, sőt mártíromságot is vállaló bátor hitvalló. A következőkben a könyv teljes bemutatásának igénye nélkül elevenítjük fel azokat a fontosabb részeket, melyeket minden igehirdető eredményesen használhat a prédikációra való készülés rendjén.

¹ A szerző magyarul már megjelent könyvei: *Aki látta Jézust*. Goldbook kiadó, Debrecen, é. n.; *A keresztfa megtalálása*. Corvina, 2001.

² Dólt betűvel azokat a helyneveket írtuk, amelyek nem biztosak.

³ Az utóbbi három helyhez vö. Euszebiosz *Egyháztörténete* 3,2; 1Pt 1,1.

⁴ Itt kereszteli meg Kornéliuszt.

I. Péter fellépése. Ennek az egységnek első fejezete az *első források* bemutatásáról szól. „A zsidó Simon bar Jona nem hagyott hátra életrajzot. Kísérői vagy tanítványai közül senki sem írta meg ennek a galileai halásznak az életrajzát, aki Péter néven járult hozzá a világtörténelem megváltoztatásához. Nem maradt korabeli freskó róla, sem a külsejéről leírás. Mégis megjelenik a kortársak irataiban, akik ismerték, és részben együtt dolgoztak vele. Ezek a mi közvetlen forrásaink...” (13) Az első ilyen közvetlen forrás az Újszövetség, melynek kilenc könyvében találkozhatunk Péterrel: Mt, Mk, Lk, Jn, ApCsel, 1Kor, Gal, 1Pt, 2Pt. Az Újszövetségben nincs szó születéséről, ifjúságáról és haláláról. Annyit viszont megtudunk róla, hogy Bétsaidából származott, és az apja neve Jóna volt. Továbbá, már a Jézussal való találkozás előtt házasnak kellett lennie, hisz Jézus meggyógyította az anyósát. A legújabb régészeti kutatásoknak köszönhetően jól rekonstruálható Péter Bétsaidában töltött korai éveinek korszaka és világa.

A második fejezet *Péter első éveit* mutatja be. Nem tudjuk pontosan, mikor született. A művészettörténet Péter-képei félrevezetnek minket. Péter Kr. u. 67 körül halt meg, és amikor Kr. u. 28 körül elhívta Jézus, még nem lehetett öregember. Jézus „egy fiatal halászt vett magához, alig valamivel idősebbet, mint ő maga” (19). Így Péter születésének időpontja az „időszámítás” előtti évekre eshetett. Péter származási helyének a bemutatása során a szerző bevezet minket Galilea művelődés- és politikatörténetébe. Leírja, hogy a vidék erős hellenista befolyás alatt állt, és nem egy kulturális központnak is nevezhető városa volt. Halászzal és kereskedelemmel foglalkozó lakói, akik viszonylag jó körülmények között éltek, minden nehézség nélkül beszéltek arámul, héberül, görögül és latinul. Így Péter és innen származó tanítványtársai sem számítottak kivételnek. Következésképpen megállapíthatjuk, hogy a tanítványok, mint több nyelven beszélő és nemzetközi érintkezésekhez szokott halászok, Bétsaidából magukkal hozták azokat az előfeltételeket, melyekre főleg a feltámasztás után egyre nagyobb szükségük lett.

A harmadik fejezet *Az elhíváshoz vezető út* címet viseli. Ebben a fejezetben a szerző az elhívástörténet bemutatása és magyarázása során rávilágít arra, hogy Péter kezdi felismerni, hogy az őt elhívó Jézusban Isten munkálkodik. Erre utalnak ugyanis korai hitvallásai. Bár Simon szerepe még nincs kiemelve, és a leírásokból kiderül, hogy nem is ő az első, aki Jézus felé fordul, mégis érezhetjük: Simon egy kicsit más, mint a többiek; ösztönösebb és bátrabb, közvetlenebb és érzelmesebb. Ez egy jellemkép első vázlatát, amely a következő években további színekkel bővül (38).

Az első egység utolsó fejezetének címe: *Korai együttélés*. „Simon és a többiek előkészültek, elhívást nyertek, és elfogadták a hívást. Ez egyáltalán nem azt jelentette azonban, hogy most egyik pillanat-

ról a másokra mindent otthagytak” (39). A tanítványság első színhelye a kb. 1500 lelkes Kapernaum. Simon korában a lakosok itt nem is voltak szegények. A szerző beszámol, hogy a régészeti leletek alapján könnyen el lehet képzelni, milyen volt egy kapernaumi ház, több ház hogyan tömörült egy szigetbe, valamint hogyan rendeztek be és használtak egy házat. Simon háza is az itt elterjedt építkezési formának felelt meg, és minden valószínűség szerint itt lakott András, valamint Simon anyósa is. Ez volt Jézus „saját városa”, mindig ide tért vissza Simonnal és a többiekkel, és innen indultak el, hogy Samárián át Jeruzsálembe menjenek. „Amikor Kapernaumot elhagyták, megtapasztalták Jézust, mint a Szentírás magyarázóját, mint tanítót, mint gyógyítót; megtapasztalták, hogy mennyire nyitott volt a nem-zsidók iránt: velük is kereste a beszélgetést, őket is táplálta és gyógyította, kenyérral és hallal, és üzenetével” (43).

II. *Egy jellem formálódása*: Ebben az egységben az első fejezet címe *Fejldések és kis lépések*. Jézus tanítványai között szoros közösség alakult ki. Evilági rangviták nem voltak közöttük. Ott volt ugyan a híres kapernaumi vita, hogy ki a legnagyobb (Mk 9,33–37; Mt 18,1–5), ám gyorsan világhossá vált, nem asztali ülésrendről, vagy Jézus mögötti rangsorról vitáztak. Nem az „itt és most” érdekelte őket, hanem a mennyek országa (46). Majd ott mi lesz a sorrend? Jézus megfelelő választ adott nekik, melynek a csattanója időtlen: „*aki első akar lenni, az legyen mindenek között az utolsó, és mindenki szolgája*” (Mk 9,35). Alázat, szolgálatkészség, belső viszonyulás, hogy az Isten országát úgy fogadja, mint

egy gyermek, a feltételei annak, hogy bemerjen ebbe az országba (47). Ezeknek a vitáknak a kapcsán Simon Péter nevét azonban egyszer sem említi meg a Szentíró. A mindennapi életben senki sem furakodott előre. Inkább az figyelhető meg, hogy koncentrikus körök alakulnak ki Jézus körül: ott van a tágabb tanítványi kör, azután a tizenkettő, és időről-időre közülük választ ki Jézus egy négyes (Jakab, János, András, Simon) vagy pedig egy hármas (Simon Péter, Jakab, János) csoportot. Ennél szűkebb kör nincs. Péter, ha egyáltalán kiemelkedik, csak azért, mert mindig az első helyen nevezik meg, és állandóan mint első beszél. Tényleges többséget soha nem igényel, és soha nem is kapja meg sem a tanítványoktól, sem Jézustól. Viszont már kezdetől egyfajta szóvivőként, *primus inter pares*ként jelenik meg. Ez azonban nem egy eleve neki adott jog, hanem ő maga nő bele ebbe a szerepbe, és a többiek nem gátolják, mert boldogok, hogy van valaki, aki elsőként szólal meg.

A következő fejezet címe, amelyben a szerző Péter Cézárea Filippiben elmondott hitvallását magyarázza: *A Jordán forrásánál*. Galilea lenyűgözően szép ország. Lakosai abból éltek, amit a természet kínált, és minden igénytelenség mellett az emberek ebből jól és ünnepi módon élhettek. A tanítványok Iskariótes⁵ Júdás kivételével mind innen származtak. A nem galileai zsidókban erős előítélet élt az itt lakókkal szemben. Az ószövetségi prófécia arról szól, hogy a pogányok Galileáját nagy fény fogja elárasztani (Ézs 8,23–9,1). Jézus és tanítványai az itt fekvő Cézárea Filippi⁶ falvaiba mentek. Útközben, minden valószínűség szerint a Bétsaidából Cézárea Filippibe vezető

⁵ A szerző magyarul már megjelent könyvei: *Aki látta Jézust*. Goldbook kiadó, Debrecen, é. n.; *A keresztfa megtalálása*. Corvina, 2001.

⁶ Nem pedig a *Cézárea Filippinél levő falvakba*, ahogy a legtöbb fordítás tévesen mondja. Az ásatások bebizonyították ugyanis, hogy bár Cézárea Filippi gyakorlatilag városnak számított, lényegében azonban inkább falvaknak nevezhető településegységekből állott.

úton történik a Biblia első közvélemény-kutatása: „Kinek mondanak engem az emberek?” (Mt 16,13) A szerző felhívja a figyelmet, hogy nem elhanyagolandó fontosságú az esemény lokalizálása. Mi jutott eszébe az evangélium első századi olvasójának, amikor Cézarea Filippi nevét hallotta? A települést három dolog tette nevezetessé: a Jordán forrásai, a Nagy-Heródes által építtetett Augustus-tempлом, és nem utolsó sorban Pán sziklába vájt jászol-szentélye. Mindezt figyelembe véve érthetővé válik, hogy mitől kiemelkedő fontosságú Jézus kérdése és Péter hitvallása. A nép körében Jézusról kialakult egy kép, ami egyáltalán nem volt meglepő: ő a feltámadt Keresztelő János, Illés, vagy a régi próféták egyike – ő a küszöbön álló messiási idők követe, a Messiás előfutára. Ez után Jézus a tanítványokat kérdezi: „És ti, kinek mondotok engem?” (Mt 16,15) Hogyan alkothattak véleményt maguk a tanítványok? A nép befolyásának engedtek? Vagy már eljutottak addig, hogy a Jézus mellett szerzett tapasztalatokból következtetést vonjanak le? Cézarea Filippi az a hely, ahol tisztázni lehetett ezeket a kérdéseket. Itt állt egy „Isten fiának” a temploma, ott volt egy össz-istenség sziklába vájt jászol-szentélye, és Simon, a Jóna fia így szól: *Te vagy a Messiás, az élő Isten Fia* (Mk 8,29; Mt 16,16). Jézus önmagáról, mint az Embernek fiáról beszélt. Az evangéliumokban viszont vannak olyan leírások, amelyekben Jézus isteni hatalommal cselekszik (Mk 2,5–7 – a bűnök megbocsátása), és őt Isten Fiának nevezik (Mk 1,11 – itt Isten maga teszi ezt). Amiről viszont Cézarea Filippiben van szó, az mégsem az eddig elmondottak megismétlése, hanem egy addig még ki nem mondott dolog. Simonnak van bátorsága, hogy Jézus egyenes kérdésére elsőként mondja ki: Igen, te, és csak te vagy a Messiás. (A mondat értelmi hangsúlya a *te* szóra esik.) Péter Isten Felkentjének nyilvánítja Jé-

zust. A görög *χριστός* szó önmagában sok mindent jelent: bedörzsölt, bemázolt, kifestett. Akit nem vezettek be a zsidó gondolkodásmódba, az nem érthette meg, miről van szó. Amikor a Messiásról volt szó, nem lehetett figyelmen kívül hagyni az 1Sám 2,10 hivatkozását: *felkentjének hatalmat ad*. Nem nehéz megértenünk, miképpen alakult ki az a képzet, hogy a Messiás szabadító király, olyan valaki, aki mennyei hatalommal fog ítélni, és minden ellenfelet megsemmisít. Jézus korában a messiási jövendölések messzemenően megfakultak, és a legjobb akarat mellett sem értették őket messiási jövendöléseknek. A tanítványok csak a feltámadás után kerültek abba a helyzetbe, hogy az összefüggéseket felismerjék. Az evangéliumokból nyilvánvaló: az emberek és a tanítványok olyan messiást vártak, amilyen Jézus nem volt. Akármilyen nagyszerűen hangzott Simon hitvallása, olyan kétséges maradt először az, hogy miképpen gondolta, és mindenekelőtt az, hogy a többiek mit fogtak fel ebből. Ezért Simont nem illeti dicséret, hitvalló bátorságának nem jár elismerés, hanem az első pillantásra sajátos felszólításnak kell figyelmet szentelni: „és rájuk parancsolt, hogy senkinek se beszéljenek róla” (Mk 8,30; Mt 16,20). Ezt követően Jézus elmagyarázza, hogy mi féle Messiás ő, beszél a szenvedéséről, haláláról és feltámadásáról. Péter félrevonja és „rendreutasítja” Jézust. Jézus visszautasítja, és amit mond, azt sok írásmagyarázó úgy érti, mintha el akarná küldeni őt, ameddig úgy beszél hozzá, mint egy kísértő Sátán. Viszont a nyelvtani szerkezet azt az értelmet sugallja, hogy Péternek alá kell rendelnie magát az igazi Messiásnak.

A *Téma és változatok* című fejezet tovább magyarázza az előző fejezetben bemutatott jelenetet: mit mond Jézus Péternek a hitvallás után. Mielőtt Jézus megparancsolta volna, hogy senkinek se

beszéljenek ő róla, így szólt Péterhez: *Boldog vagy Simon, Jónának fia, mert nem test és vér jelentette ezt meg néked, hanem az én mennyei Atyám. De én is mondom néked, hogy te Péter vagy, és ezen a kősziklán építem fel az én anyaszentegyházamat, és a pokol kapui sem vesznek rajta diadalmat. És néked adom a mennyek országának kulcsait; és amit megkötösz a földön, a mennyekben is kötve lesz; és amit megoldasz a földön, a mennyekben is oldva lesz.* (Mt 16,17–19) Simont itt nem emelik oltárra, egy sokkal későbbi egyházi gyakorlatnak megfelelően. Az itt elhangzó boldogmondás szóhasználata inkább a Hegyi Beszédre emlékeztet. A boldognak mondás és a teljes névvel való megszólítás után következik a megerősítés: Simon most már végérvényesen jogosan viseli a Péter melléknevet, amelyet nagy valószínűséggel már a Jézussal való találkozás előtt is használhattak. Jézus számára a Péter elnevezés soha nem válik tulajdonnévvé, hanem mindig melléknév marad. Cézárea Filippinél Jézus ezt a melléknevet különös jelentőséggel látta el, és ez a hangsúlyozásban nyilvánul meg: nem azt kellene olvasnunk, hogy te Péter vagy, hanem azt, hogy te Péter vagy. Amit Jézus Péternek mond, két részből áll. Az első a melléknév megerősítése: Te vagy Péter. A második részben nem azt mondja: „Rád akarok építeni”. Azt sem mondja: „te szikla vagy, és erre a sziklára akarok építeni”. Jézus a πέτρος helyett a πέτρα szót használja. Ez arra kényszeríti az olvasót, hogy emlékezzen arra, hogy vajon egy másik helyen nem használta-e már Jézus ezt a szót. A Mt 7,24-ről van szó. Jézus megmagyarázza, hogy nem egy személy a szikla, hanem a Messiásba vetett hit. Péter csupán a nevével való játéokban válik ennek a hagyománynak a kezesévé. Ebben az értelemben minden mai keresztyén a Simon Péter vállán áll, akinek elsőként volt bátorsága ahhoz,

hogy Jézus egyenes kérdését a magáévá tegye, és messiás-hitvallással válaszolja meg. Alapjában véve ebben nincs semmi elválasztó;⁷ sokkal inkább rendkívül ökumenikus, ugyanis három fejezettel később Jézus a többi tanítványra is kiterjeszti a Péternek adott különleges ígéreteket (Mt 18,18–19). Jézus egy egyházzal beszélt, amelyet kősziklára akar építeni. Itt pedig nem az intézményről van szó, hanem sokkal inkább az Istennel való közösségről. Ez az, amit nem vehetnek be a pokol kapui, a Seol, a Halál birodalma. A pokol kapui másodlagos értelemben a pogány világra utal: többé nem Augustus, nem a mindenkorai római császár az Isten Fia, hanem Jézus. Pán jászol-szentélyének a szikláját felváltotta Péter sziklája, azaz hitvallása. A Pán sziklája már csupán halott jelkép, míg a Messiásba vetett hit sziklája maradandó. A fejezet végén találóan idézi a szerző Antiókhiai Ignác hitvallását: „Ahol Jézus Krisztus van, ott az egyetemes egyház” (*Ubi Christus, ibi ecclesia*). Jobban nem tudjuk összefoglalni a Cézárea Filippiben történtek jelentőségét.

III. *Úton a főpap udvarához.* A rész első fejezetének címe: *Péter bizonyítéka.* Péternek el kell vezítenie azt a személyéről elterjedt hírt, hogy ösztönös, sőt talán elhamarkodott cselekedetekre hajlik. Eddig már megfigyelhettük, hogy a gyors válaszdadás sem meggondolatlanul jött, hanem a zsidó hagyományokról való elgondolkodás és ismeret hosszú útján érlelődött meg, és azután a többiekénél gyorsabban változott szóvá vagy cselekedetté (88). Aki az evangéliumok olvasójaként maga mögött hagyta a Cézárea Filippiben történt eseményről írt beszámolót, az kíváncsian kérdezi: mi lesz a továbbiakban Péter sorsa? Lehetséges-e további fejlődés? Elbukhat-e talán, és a bocsánattal új esélyeket kaphat? S bármennyire megle-

⁷ Itt a szerző római-katolikus – protestáns ellentétre utal.

pően hat, pontosan ez történik. Az erről szóló beszámoló különös bejelentéssel kezdődik: *Azután monda nékik: Bizony mondom néktek, hogy vannak némelyek az itt állók között, akik nem kóstolnak addig halált, amíg meg nem látják, hogy az Isten országa eljött hatalommal.* (Mk 9,1) Sokan próbálták kitalálni: mire utalhatott Jézus? Tulajdon visszajövetelére? Egyéb, a távolabbi jövőben bekövetkezendő eseményre? Thiede végkövetkeztetése, hogy bölcs dolog nem egyetlen eseményre gondolni, hanem többre, amelyek között időbeli távolságok vannak, és amelyek halmozottan jelzik Isten országának az eljövételét: a megdicsőülés, a feltámadás, a mennybemenetel, a Szent Lélek kitöltetése (91). Ebben az eseménysorban mindenképpen fontos szerepe van a megdicsőülésnek, mint a felsorolás első lépcsőfokának. A fejezet további részében ennek a bibliai szakasznak a magyarázatát olvashatjuk.

A harmadik rész ezután következő fejezeteit mindössze felsorolom, és megemlítem, hogy melyik bibliai szakasz magyarázata olvasható az egyes fejezetekben. A rész végén még részletesen fogom ismertetni a Jn 21,15–17 magyarázatát. *Az első Péter-hal* című fejezetben a Mt 17,24–27 magyarázatát olvashatjuk a templomadóról. A következő fejezet címe: *Búcsú Galileától*. Ebben a fejezetben olvashatunk a hetvenszer hétszeres megbocsátás kérdéséről (Mt 18,21–22), valamint a Mk 13-ban olvasható beszéd magyarázatáról, melynek központi gondolata a templom lerombolása és az utolsó idők jelei. Az *Előkészületek és vízeskancsók* című fejezetben a lábmosás története (Jn 13,4–15) kerül új megvilágításba. A *Bátorság és kétség* című fejezetben bizonyítja, hogy Péter következő fellépéseit a változó szélsőségek határozzák meg. Az *Ima és átvás* című fejezetben a szerző rávilágít: Péter, aki a halálba akart menni Jézussal,

a felszólítás ellenére képtelen ébren maradni. Emberileg minden elképzelhető volt, de nem elfogadható tőle és a két másiktól, akik a tanítványok legbelső körét alkották. Annál érthetőbb aztán ennek a tanítványnak az elhatározása, hogy immár ismét teljesen éberem, egyetlen kardcsapással mindent jóvátegyen (139) – erről olvashatunk a *Péter kardja* című fejezetben. Itt mindenképpen meg kell jegyeznünk, hogy Péter tette nem önkényes, véletlenszerű erőszakos cselekedet, hanem szándékos és nagyon jól átgondolt támadás. A szolga távollevő urát helyettesítette. Megcsonkított ember pedig nem teljesíthetett főpapi szolgálatot. Péter cselekedete jelzi: a főpap ebben a pillanatban hivatalából elmozdított. A templomi hierarchia megszűnt, és megkezdődött a végső messiási harc. *A szakadék peremén* című fejezetben Péter tagadásáról olvashatunk. Ez után következik *A kereszttől a sírig* című fejezet, amelyben a szerző Péter és a tanítványok életéből a nagypéntektől a feltámadásig terjedő időszakot mutatja be.

A *Találkozások* című fejezetben olvashatjuk a Jn 21,15–17 magyarázatát. A Genezaret-tó partján hét tanítvány találkozik a feltámadott Úrral. Jézus beszélni kezd, és Pétert szólítja meg. Olyan párbeszéd következik kettejük között, amit a többiek végighallgatnak, de nem kapcsolódnak bele. Jézus úgy szólítja meg tanítványát, mint első találkozásukkor: Simon, Jóna fia. Most zárul be egy másik kör is: a háromszori megtagadással szemben, most az Úrhoz fűződő szeretet háromszori kinyilvánításának kell következnie. Jézus háromszor kérdez, és minden alkalommal árnyalatnyi különbségek kerülnek elő.⁸

1. *Simon, Jóna fia, jobban szeretsz-e engem, mint ezeket(et)?* Simon így válaszol: „Igen,

⁸ Itt a szerző római-katolikus – protestáns ellentétre utal.

Uram, tudod, hogy szeretlek téged.” Jézus így szól hozzá: „*Legeltesd bárányaimat*”. A kérdés egyetemes: vonatkozhat arra, hogy Péter jobban szereti-e Jézust, mint a többi tanítvány, de vonatkozhat arra is, hogy Péter jobban szereti-e Jézust, mint tanítványtársait. Végül arra is vonatkozhat, hogy Péter jobban szereti-e Jézust, mint ezeket: a birtokot, a hivatást, a családot, barátokat. Most lehetősége van arra, hogy hitvallását megújítsa. Válaszára Jézus először adja neki azt a megbízást, hogy legeltesse bárányait, azaz vállalja a felelőséget a hívők közösségéért.

2. Jézus másodszor is kérdez: „*Simon, Jóna fia, szeretsz-e engem?*” Most nincs szó másokról. Nincs összehasonlítás, csak a saját személye, minden ízében. Péter szó szerint ugyanúgy válaszol, mint először. Jézus megbízatása másképp hangzik: „*Legeltesd juhaimat*.” Míg az első beszédmenetben Jézus az ἀρνίον szót használja, ami juhot jelent, addig a második és harmadik beszédmenetben a πρόβατον szót, amely általában jelöl mindenféle legelő jószágot, juhot és kecskét egyaránt. Jézus azt akarja megértetni, hogy itt nem néhány emberről, vagy egy bizonyos embercsoportról van szó, hanem a hívők egész közösségéről, amely a feltámadás után fog kialakulni.

3. A harmadik kérdés ugyanebbe az irányba mutat: *Simon, Jóna fia, szeretsz-e engem?* Jézus itt nem az ἀγαπάω (latinul: diligo) szót használja, mint az első két esetben, hanem a φιλέω-t (latinul: amo), ami a görögben még átfogóbb. Péter mindhárom válaszában ezt használja, Jézus csak a harmadik kérdésben. Péter elszomorodik, amiért háromszor kell válaszolnia, majd szinte tiltakozva fordul Jézushoz: *Uram, te, aki mindent tudsz, tudod, hogy szeretlek.* Ez azt jelenti, hogy Péter, még ha akarná, se tudná tettetni magát. Jézus átlátja rajta. A mindent

elborító szeretet, amely a bűnbánatból nőtt ki a kudarcon át és érett meg benne, nem lehet megjátszani. Jézus ezt valóban tudja. Aztán így ismétli meg harmadszor a megbízást, hogy legeltesse nyáját.

Péter leveleiből kiderül, hogy komolyan vette megbízatását (vö. 1Pt 5,1–4). Nem úgy tesz, mintha be tudná tölteni a Krisztus szerepét. Őrzi a nyáját, és bevezeti a többieket is a feladatba, hogy a hívőket előkészítsék Krisztus visszatérésére, a főpásztor második eljövetelére.

IV. *Az apostol és a felelőség.* Ebben az egységben a szerző Az apostolok cselekedeteiről írott könyv első nyolc fejezetéből mutatja be azokat a történeteket, amelyekben Péternek vitathatatlan szerepe van. Az egyes fejezetekben részletes elemzést olvashatunk Péter rendkívüli hatású prédikációiról is, amelyek az ószövetségi prófécia és a szemtanú mivolt alapján mutatják fel, hogy Jézus az Isten igazi Messiása.⁹ A *Feltevések és első lépések* című fejezetben az őskeresztyén gyülekezet első tizenegy évének általános bemutatását olvashatjuk. Ezt követi *A stratégia művészete* című fejezet, amelyben Thiede Mátyás apostollá választását mutatja be. *Az adott szó kötelez* – ebben a fejezetben olvashatjuk a pünkösdi történet magyarázatát. Az *Ellenállás és hitvallás*, valamint a *Börtönben* című fejezetekben az apostolok és Péter első üldöztetéseiről olvashatunk, valamint arról, hogy milyen hitvalló bátorságról tettek bizonyosságot az őket kihallgató Szanhedrin előtt. Az *Igazság és módszer* című fejezetben Anániás és Szafira története kerül új megvilágításba. A szerző rámutat, hogy a történet kiválóan példázza, hogy miképpen hal meg az, aki gonosz az Úr szemei előtt (1Móz 38,7): *a gonoszt a gonoszság öli meg* (Zsolt 34,22). *Az apostol árnyéka* című fejezetben arról olvashatunk, hogy a Szanhedrin

⁹ Megjegyzendő, hogy Thiede szerint az apostolok szemtanú mivolta rendkívüli fontossággal bír.

egyre nagyobb nyugtalansággal figyeli a gyülekezet és az apostolok folyton növekvő népszerűségét. Azok, akik hittek Jézusban, beteg hozzátartozóikat kivitték az utcára, hogy az arra menő Péternek legalább az árnyéka vetődjön rájuk (ApCsel 5,15). Lukács nem mondja azt, hogy bárki is meggyógyult volna közülük, de azt igen, a következő versben, hogy akik személyesen hozzá fordultak, azok meggyógyultak. A hatalmasságok ismét úgy érzik, hogy az apostolok provokálják őket, és ezúttal mindnyájukat őrizetbe veszik. Ami ekkor történik, az egyike azoknak a csodáknak, amelyek akkor történtek, ha Péter jelen volt (212):¹⁰ megjelenik egy angyal és kiszabadítja őket, és azt a feladatot kapják, hogy a templomban hirdessék az életnek minden beszédét (ApCsel 5,20). A Szanhedrin tagjai nem mernek erőszakosan közbelépni. Erőszak nélkül magukkal viszik az apostolokat. Gamáliel beszédének hatására azonban nem ölik meg őket, hanem mindössze megkorbácsolják. Péter és társai azonban boldogan fogadták ezt, mivel méltónak bizonyultak, hogy gyalázatot szenvedjenek az Ő nevéért (ApCsel 5,41; vö. 1Pt 4,16). Ezután következik a samáriai missziói út bemutatása.

V. Péter, Pál és a Rómába vezető út. *Osz tálynélküli társadalom* – ez az ötödik egység első fejezetének címe, amelyben Péter és az újonnan megtért Pál apostol első találkozásáról olvashatunk (Gal 1,18–19). Bibliafordításainkban úgy tűnik, mintha Pál csak azért menne Jeruzsálembe, hogy megismerkedjék az apostolokkal. Péter, akit Pál Kéfásnak nevez, több volt, mint ismerős. Pál a kettejük találkozását a ἵστορέω szóval fejezi ki, amelynek elsődleges jelentése: tudakozódni, információkat szerezni.

Így ez a tizenöt nap nem csupán egy egyszerű találkozás volt, hanem Pálnak tanulnia kellett az Úr tanítványaitól. *Tiszta vagy tisztátalan, ez itt a kérdés* – a címe annak fejezetnek, amelyben a szerző Kornéliusz megkeresztelkedésének a történetét magyarázza. *A határok átlépése* című fejezetben többek között arról értesülünk, hogy Jakab kivégzése után Pétert is börtönbe vetik, nyilvánvalóan az a szándékkal, hogy kivégeztessék. A szigorúan őrzött Pétert azonban kiszabadítja az Úr angyala (ApCsel 12,1–12). Még mielőtt az örök észrevették volna, hogy mi történt, Péter a János Márk anyjának házába ment, ahol beszámolt a csodálatos szabadulásáról, és ezután más helyre utazott (ApCsel 12,17). Ezzel Péter hét esztendőre kilép a történetből (247).

És más helyre utazott – ezt az eseményt meglehetősen pontosan tudjuk datálni: Kr. u. 41-ben, tizenegy évvel a jeruzsálemi gyülekezet megalakulása után történt. A hiányos megfogalmazás gyanút kelt, de nincs min csodálkoznunk, hogy szükség van a titkosításra, mert Pétert közben halálra kereshetik. Hol volt ez a más hely? Erre az első utalást magánál Péternél találjuk meg: „Köszönt titeket a veletek együtt választott babiloni gyülekezet és Márk, az én fiam” (1Pt 5,13). Babilon? Nem az ősi, híres mezopotámiai városról van szó; lakóhelyként akkor már nem létezett. A Babilon kriptogramm, és egy másik várost jelöl: Rómát. Thiede meggyőző érvekkel bizonyítja, hogy Péter valóban Rómába utazott. Nem csak zsidó-keresztény környezetben, de a pogány írók műveiben és találkozhatunk a Babilon – Róma analógiával.

¹⁰ Véleményem szerint ezen a ponton a szerző következtetése eléggé meredek.

Vissza Jeruzsálembe. Kr. u. 44-ben elhunyt I. Heródesz Agrippa,¹¹ és ennek következtében az általa kiadott büntetőjogi intézkedések érvényüket veszítették (261). Péter kihasználja az alkalmat, hogy hároméves római tevékenység után visszatérjen a keleti területekre. Márk pedig, aki még rövid ideig¹² Rómában maradt, Péter elutazása után fog bele evangéliuma szerkesztésébe. Őt óceáni szerző világítja az összefüggésekre: Papiasz, Irenaeus, Alexandriai Kelemen, Cézarei Órigenész, és Euszebiosz. Nem utolsó sorban maga Lukács is fontos adatokat közöl ezzel kapcsolatban. A Jézusba, mint Messiasba vetett hit rohamosan terjedt. Kialakultak és fokozódtak az ellentétek a zsidó- és a pogánykeresztyének között. Minden Krisztus-követő számára kötelezőek-e a zsidó rítusok (körülmetélkedés, kóser étkezés, stb)? Ezeknek a kérdéseknek a megoldására gyűltek össze a gyülekezet vezetői Kr. u. 48-ban Jeruzsálemben.

Ellentétek és megoldások: Jeruzsálem és Antiókhia – ez a címe az „apostoli zsinatot” bemutató fejezetnek. A zsinat eseményeinek és határozatainak a bemutatása és magyarázata után a Gal 2,7–14 rendkívül érdekes és szempontok szerinti magyarázatát olvashatjuk: Kr. u. 49 kora tavasza körül Péter megjelenik Antiókhia-ban. A város már ebben a korban különböző vallási és filozófiai áramlatok gyűjtőmedencéje, és Péter tisztában van azzal, hogy itt bőven lesz tennivalója. Pál itteni munkálkodásukról a következő szavakkal számol be: *rám van bízva a körülmetéletlenség evangéliuma, mint ahogy Péterre a körülmetélésé (Gal 2,7).* Ezt követően egy csapat érkezik Jeruzsálemből, akik Jakabra hivatkoznak. Látják a jelenetet, és

megállapítják, hogy Péter együtt étkezik a pogánykeresztyénekkel. A végeredmény: Péter köszönettel veszi a külső megfigyelők ítéletét, hogy az antiókhiai jelenet a zsidókeresztyének részéről rosszállást váltott ki. Akármilyen fontosak a pogánykeresztyének, a zsidókeresztyénekről sem szabad megfeledkezni. Péter erre átmegy a zsidókeresztyénekhez, és tündőleg velük étkezik minden tisztasági szabály betartásával. Magától értetődően azt feltételezzük, hogy Péter nem hagyta faképnél szó nélkül azokat, akikkel korábban együtt étkezett, anélkül, hogy megmagyarázta volna tettét, hanem a jeruzsálemi megegyezés ellenére becsúszott egyoldalúság célszerű kiegyenlítésének fogta föl (273). Az epizód a Pálnak a Galatákhöz írt levelében olvasható és megfogalmazásából könnyen rekonstruálható. Ebben a levélben Pál újra meg újra a galatákkal szembeni autoritását igazolja. Harnack megjegyzi, hogy a levél szavait inkább karcolták, mint írták.¹³ Pál szemére veti apostoltársának, hogy a Jakab embereitől való félelmében felmondta a közösséget a pogánykeresztyénekkel. Hogy ez túlzás, az kiderül a saját vallomásából, hiszen Barnabás a Péter oldalára áll. Ezen mindenképpen el kellett gondolkoznia, hiszen Barnabás nem csak Antiókhia legjobb ismerője volt, hanem Pál legmegbízhatóbb kísérője, aki előzőleg megvédte őt a kritikával szemben (vö. ApCsel 9,27). Hogy ez a kipróbált stratégia és diplomata most Péternek ad igazat, azt a legjobb akarattal sem lehet azzal magyarázni, hogy rávették az alakoskodásra (Gal 2,13). Pál azzal is vádolja Pétert, hogy a pogányokra rákényszerítette a zsidó szokások szerint való életmódot, noha két mondattal ezelőtt még épp az

¹¹ Halálának körülményeiről az ApCsel 12,19–23-ban, valamint Josephus Flavius: *Antiquitates* 19,7-ben olvashatunk.

¹² Kb. még egy évet maradhatott Rómában.

¹³ Adolf von Harnack: *Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten* Leipzig 1924, 68.

ellenkezőjével vádolta őt. Mi azonban, éppen Pál kifejezésmódjának köszönhetően sejthetjük, hogy Péter és Barnabás megértették: a Jeruzsálemben gondosan kimért kompromisszumot a pozíciók pontatlanságából mind egyik, mind másik oldalról veszély fenyegeti. A Jakabra hivatkozó férfiak ebben az értelemben jelentettek veszélyt. Másfelől viszont Pál is egyoldalú volt. Péter és Barnabás beavatkozása viszont áthidalta a nehézséget. Hogy mindez nem tetszett Pálnak, az érthető, hiszen Antiókiát nyíltan a „saját városának” tartotta. Ami Péternek flexibilis vezetés, az Pál számára képmutatás (Gal 2,12). Mindebből az derül ki – véli a szerző –, hogy Pál az, aki öngigazolón védekezik, mivel attól fél, hogy elveszti addigi irányadó pozícióját a pogánykeresztyének között. A végkövetkeztetés: Pál Antiókiában vereséget szenved. Nem sokkal ezután elhagyja a várost, és évek múltán csak egyszer tér vissza, amikor Galáciába menet rövid időre megszakítja útját (ApCsel 18,22). Péter vezetési stílusa, és a Jézussal eltöltött tanulóévekből eredő tapasztalata hozzásegíti az antiókhiai keresztyéneket ahhoz, hogy egymással éljenek, nem pedig egymás mellett vagy egymással szemben. Ezt követően Péter talán több évig Antiókiában maradt, hogy innen segítse a gyülekezet növekedését és összetartozását. Kr. u. 203 körül Órigenész egy régi hagyományra hivatkozva arról ír, hogy Pétert kinevezték Antiókhia püspökének. A 4. században az Antiókiában felnőtt Khrüszosztomosz, valamint Hieronymus is megerősítik ezt a hagyományt. Amint annak idején Péter okult a vereségeiből, úgy most Pál is tanult. Végző soron ebben mutatkozik meg apostoli nagysága. Hat vagy hét évvel az antiókhiai konfliktus után így ír: *mindenkinek mindenné lettem,*

hogy mindenképpen megmentsek mindeneket (1Kor 9,20–23). Ezen pedig kifejezetten azt érti, hogy a törvénynek alávetett zsidóknak éppen úgy segített, mint a törvénynek alá nem vetett pogánynak. Tertullianus ezt egy tanulási folyamat eredményeként értelmezi, amely minden kétséget kizáróan Antiókiában kezdődött el.¹⁴

VI. *Még egyszer Róma: barátságok, küzdelmek és levelek.* A hatodik egységet megnyitó fejezet címe: *Új feladatok.* Nem tudjuk pontosan, hogy Péter mikor érkezett másodszor Rómába. Lactantius, *De mortibus persecutorum* című munkájában azt írja, hogy már Nero kezében volt a hatalom, amikor Péter Rómába ment.¹⁵ Thiede kutatásai alapján Péter második megérkezését Rómába Kr. u. 56/57-re datálhatjuk. Főbb forrásaink: Euszebiosz *Egyháztörténete*, a 4. századból származó *Catalogus Liberianus*, az 5–6. században keletkezett *Liber Pontificalis*, a 6. századból származó *Notitia Ecclesiarum Urbis Romae* valamint egy történelmi regény, a Kr. u. 180 körüli időből, az *Acta Petri*. A nyomok kutatása során jelentős szerep jut a római régészetnek is.

Repülés a Forum Romanum fölött – ez a címe a Péter és Simon Mágus római találkozását és vitáját bemutató fejezetnek. Főbb forrásaink a már említett *Acta Petri* és a *Pszepdo-Klementinák*. Bár a leírás legendás színezetű, minden bizonnyal megvan a valóság-magva. Bár nem nyújtanak valós történelmi információt, olvasásuk mégis tanulságos: időnként rájuk kellene bízunk magunkat, hogy megtanuljunk újra becsülni az Újszövetség történelmi írásait a beszámolókat tárgyszerű, nyugodt, nagyon is hitelt érdemlő előadásmódját (286).

A *Két levél* című fejezetben Péter leveleinek a keletkezéséről olvashatunk. A fe-

¹⁴ Tertullianus: *Adversus Marcionem*, 1,20.

¹⁵ Lactantius: *De mortibus persecutorum*, 2,30.

jezetben a szerző bemutatja érveit, amelyek azt bizonyítják, hogy mindkét levelet valóban Péter írta a Kr. u. 59 és 62/63 közötti időszakban.

VII. *Epilógus: halál és temetés.* Kr. u. 64. július 19-én hajnalban pusztító tűzvész tört ki Rómában. A város nagy része megsemmisült. Hamar elterjed a hír: Nero gyújtatta föl a várost. Tacitus leírja, hogy Nero saját magát mentegelve a keresztényeket vádolja a tűzvész kitörésével.¹⁶ Ekkor a keresztény gyülekezetben személyi érdekek miatt felütötte fejét az irigység és féltékenység: saját életük megmentése érdekében egymást jelentették föl. (Ez derül ki Tacitus és Római Kelemen szavaiból is.) Nincs utalás arra nézve, hogy Péter az üldözés első hullámában vesztette volna életét. Eusebiosz Chronikonja szerint Nero uralkodásának tizennegyedik évében, Kr. u. 67/68-ban halt meg.¹⁷ A legrégebbi források megegyeznek abban, hogy Pétert keresztrefeszítették – saját kívánságára fejjel lefelé.¹⁸ Nincs alaposabb okunk, hogy kételkedjünk ebben, annál kevésbé, mivel ezek a források függetlenek egymástól. Nem volt ünnepélyes temetés; az üldözések atmoszférája erre nem adott lehetőséget. A hagyomány azonban tudni véli, hol van Péter sírja. A 20. század második felében felfedeztek egy feliratot, amelyet a Péter sírján levő görög szöveggel azonosítottak: *Petros en(est)i*. Az osszárumban talált csontok egy, a hatvanas évei vége fele járó, erős, de reumától gyötört férfitől származnak, aki a Kr. u. 1. században

élt. Bár vannak még nyitott kérdések, az archeológusok és a korakeresztység kutatói mégis tényként kezelik, hogy Pétert valahol a vatikáni dombok déli lejtőjén temették el.

Végezetül hadd idézzük a könyv utolsó sorait: „Maga Péter ugyancsak csodálkozna azon az érdeklődésen, ami az elhalálozás helyét, a sírt és a csontvázat illeti. Mint jó zsidó, a feltámadást bizonyítva ő is testi történésként értelmezte, márpedig abban a csontoknak, mint ebben a könyvben látható, fontos szerepük van. De a sír tisztelete olyasvalami, ami az apostolok nemzedékének még idegen volt. Fontosabb nekünk is ma, hogy az embert és az apostolt ismét szemtől szembe lássuk. Így a *titkos* aktákból egy nyílt könyv nyílik, amelyben látható és követhető a kora keresztység sokfélesége éppúgy, mint betsaidai születésű (Jóna fia) Simon Péternek a tradíciót nem cáfoló rendkívül modern személyisége.” (307)

Úgy érzem, minden teológus számára tanulságos lehet az új megvilágítás, amelybe a szerző az Úr Jézus tanítványát, Pétert állítja. A könyv olvasása hozzásegít, hogy jobban megismerjük és megértjük Simon Péter titokzatos, olykor-olykor legendák homályába vesző, de valószínű személyiségét, ami mindenképpen hozzájárul igehirdetésünk gazdagodásához.

Papp György

¹⁶ Tacitus: *Annales*, 15,44.

¹⁷ Cf. Hieronymus: *De viris illustribus*, 5.

¹⁸ Órigenész: *Genézis-kommentár* 3.; Lactantius: *De mortibus persecutorum*, 2,6.; Eusebiosz *Egyháztörténete*, 3,1,2.